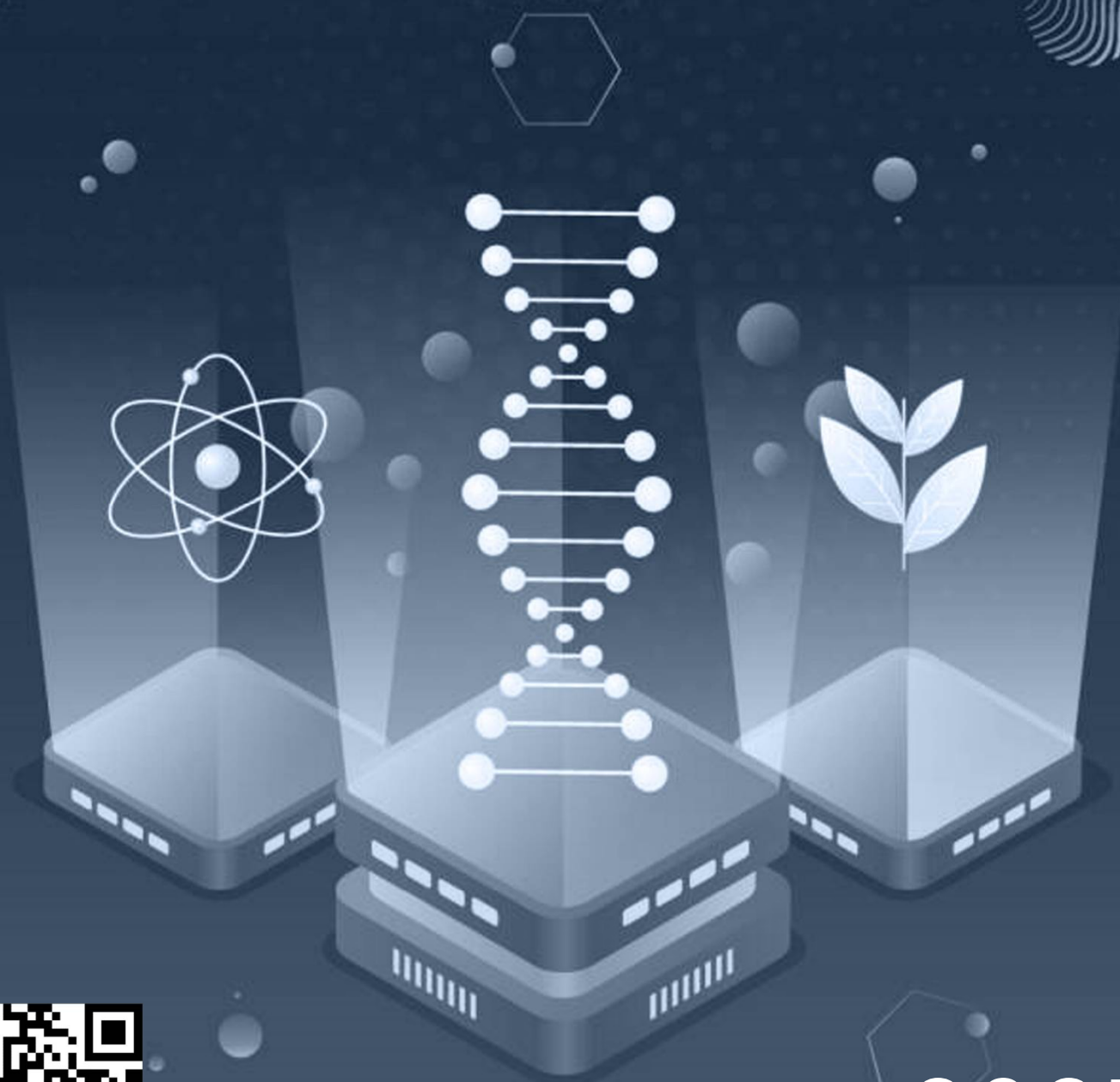

ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

JOURNAL OF MAMUN SCIENCE

Volume 3, Issue 6 **2025**

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

3 JILD, 6 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

TOM 3, HOMEP 6

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 3, ISSUE 6

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «MA'MUN SCIENCE» | JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

№6 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0000-2025-6>

Бош мухаррир: | Главный редактор:
Chief Editor:

Urazbayeva Dilbar Abdullayevna
Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Бош мухаррир ўринбосари: | Заместитель
главного редактора: | Deputy Chief Editor:

Xudoynazarov Egambergan Madrahimovich
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent Ma'mun Universiteti NTM

TAHRIRIY MASLAHAT KENGASHI | EDITORIAL BOARD | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

FILOLOGIYA FANLARI (INGLIZ TILI)

Axmedov Oybek Saporboyevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

O'rozboyev Abdulla Durdibayevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Kalandarov Oybek Ruzimbayevich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Yakubov Muzaffar Kamildjanovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Galiyeva Margarita Rafaelovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Nasrullayeva Nafisa Zafarovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Samarqand davlat chet tillari instituti

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Samandarova Lola Sultanovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

FILOLOGIYA FANLARI (RUS TILI)

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Ruzmetov Surojbek Allaberganovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (NEMIS)

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (O'ZBEK TILI)

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

TARIX FANLARI

Anatoliy Sagdullayevich Sagdullayev

Tarix fanlari doktori, professor; akademik

O'zbekiston Respublikasi Fanlar
akademiyasining haqiqiy a'zosi

Ashirov Adhamjon Azimbayevich

Tarix fanlari doktori, professor,
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasi Tarix instituti.

Goncharov Yuriy Mixaylovich

Tarix fanlari doktori, professor
Altay davlat universiteti Rossiya

Shaydurov Vladimir Nikolayevich

Tarix fanlari doktori, dotsent
Leningrad davlat universiteti Rossiya

Abdullayev Utkir Ismoilovich

Tarix fanlari doktori (DSc),
dotsent Urganch davlat universiteti

Matkarimova Sadoqat Maqsudovna

Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Timur Pulatovich

Tarix fanlari nomzodi, dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdalov Umidbek Matniyazovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Dotsent Ma'mun Universiteti NTM

Jumaniyozova Mamlakat Tojiyevna

Tarix fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Urganch davlat universiteti

Xo'jamuratov Umarjon Rustamovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch pedagogika instituti

PSIXOLOGIYA FANLARI

Shoumarov G'ayrat Baxromovich

Psixologiya fanlari doktori, professor; akademik
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasining haqiqiy a'zosi

Kryukova Tatyana Leonidovna

Psixologiya fanlari doktori, professor
Kostroma davlat universiteti Belorusiya

Karpinskiy Konstantin Viktorovich

Psixologiya fanlari doktori, professor
Grodno davlat universiteti Belorusiya

IQTISODIYOT FANLARI

Ruzmetov Baxtiyar

Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ma'mun Universiteti NTM

Sherov Alisher Bakberganovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), professor

Ma'mun Universiteti NTM

Voronsova Yuliya Vladimirovna

Iqtisodiyot fanlari nomzodi

Moskva davlat boshqaruvi universiteti

Jabborov Umarbek Rustambekovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Cho'ponov San'at Otanazarovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Niyazmetov Islambek Masharipovich

Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

PEDAGOGIKA VA FALSAFA FANLARI

Sardor Sharifzoda O'razboy Tabib o'gli

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Adilov Zafar Yunusovich

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Slepko Yuriy Nikolayevich

Psixologiya fanlari doktori, professor

Yaroslav davlat pedagogika universiteti

Xazova Svetlana Abduraxmanovna

Psixologiya fanlari doktori, dotsent Kostroma
davlat universiteti Belarusiya

Kalandarova Madina Baxadirovna

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Nurullayeva Baxtigul Bobojonovna

Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent Ma'mun

Universiteti NTM

TIBBIYOT FANLARI

Yuldashev Baxrom Sobirjanevich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Ravshanbek Babajonovich

Tibbiyot fanlari doktori, professor

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Esamuratov Aybek Ibragimovich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Samandarova Barno Sultonovna

Biologiya fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Tajiyeva Zebo Baxodirovna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Nazarova Maloxat Berdiboyevna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Xudaynazarova Salomat Ruzibaevna

Tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent pediatriya tibbiyot instituti

ILMIY JURNAL TEXNIK KOTIBI

Sultanov Samandar Maxmud o'g'li

Arxeolog (tadqiqotchi pedagog)

Ma'mun Universiteti NTM

Журнал включен в перечень ВАК национальных научных изданий, рекомендуемых для публикации
основных научных результатов диссертаций по медицинским наукам постановлением
№ 01-08/3068/17 от 27 сентября 2024 г.

Page Maker | Верстка | Саифаловчи: Xurshid Mirzaxmedov

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

FILOLOGIYA

1. **Bekposhsha Ahmedova**
OGAHIYNING “GULSHANI DAVLAT” ASARI LEKSIKASIDAGI ARABIY SO‘ZLAR
TAHLILI.....7
2. **Nasirov Abdurahim Abdumutalipovich**
O‘ZBEKISTON – XITOIY HAMKORLIGIDA XITOIY TILINING ROLI VA AHAMIYATI.....13
3. **Marg‘uba Abdullayeva**
AFROSIYOB ANTROPONIMINING TAHLILI VA TALQINI.....18
4. **Raufjon Maxmudov, Bahram Abdusharipov**
INGLIZ LEKSIKASI VA O‘ZBEK TILINING SUBSTRAT BIRLIKLARI O‘RTASIDAGI
MUNOSABAT.....23
5. **Raufjon Maxmudov, Bekposhsha Ahmedova**
OGAHIYNING TARIXIY ASARLARI LEKSIKASIDA QO‘LLANGAN SO‘ZLARNING
BADIY-ESTETIK FUNKSIYALARI.....29
6. **Сайёра Самандарова**
ХОРИЖДА ТАҲСИЛ ОЛГАН ЖАДИД МАКТАБИ ЎҚУВЧИЛАРИ.....35

PEDAGOGIKA

1. **Чикалова Анна Вадимовна**
СТРУКТУРА БАЗОВОГО ПРОЦЕССА ПОДГОТОВКИ СПОРТСМЕНОВ 16-20 ЛЕТ В
ЛЕГКОАТЛЕТИЧЕСКОМ СЕМИБОРЬЕ.....43

TARIX

1. **Собиров Курбонбой**
ЎЗБЕКИСТОН ХУДУДИДА ТЕМИР ДАВРИ СУҒОРИЛИШ ТАРМОҚЛАРИ ТАРИХИГА
ДОИР БАЎЗИ БИР МУЛОҲАЗАЛАР.....50
2. **Atadjanova Dilnoza**
XIVA ME‘MORCHILIGI MEROSIDA YOG‘OCHGA ISHLOV BERISH AN‘ANALARI.....54
3. **Muborak Madrimovna Matyakubova**
XVIII–XIX ASRLARDA XIVA XONLIGI ADABIY MUHITIDA O‘ZBEK,
QORAQALPOQ VA TURKMAN SHOIRLARINING O‘RNI.....58
4. **Matnazarova Gulnoz Baxtiyorovna**
QUYI AMUDARYO REGIONIDA ENEOLIT VA BRONZA DAVRI MUNCHOQLARI
O‘RGANILISH SAHIFALARIGA DOIR BA‘ZI MULOHAZALAR.....63
5. **Эримматова Гулноза Азимбой қизи**
РОССИЯ ВА ХИВА ХОНЛИГИ БИЛАН САВДО АЛОҚАЛАРИ ТАРИХИГА
ОИД БАЎЗИ ЧИЗФИЛАР.....67

6. Абдалов Умидбек ХОРАЗМ ВОҲАСИДА ИЛК ЎРТА АСР АҲОЛИСИ ДАФН ИНШОАТЛАРИНИ ЎРГАНИШ НАТИЖАЛАРИ.....	71
7. Babayazov Umidbek Pulatovich QADIMGI XORAZM VONASIDA IQLIM O‘ZGARISHLARI VA DEHQONCHILIK MADANIYATINING SHAKLLANISHI.....	75
8. Собиров Курбонбой ҚУЙИ АМУДАРЁ ХУДУДИ ПАЛЕОГЕОГРАФИЯ ХОЛАТИ, ЎЗЛАШТИРИЛИШ БОСҚИЧЛАРИ.....	79
9. Rajabova Dinora Shavkatovna QORAQALPOQLARNING XORAZM HUDUDIGA KO‘CHIB KELISHINING A.BOLTAYEV MATERIALLARIDA YORITILISHI.....	84
10. Разикова Дилором Кадыровна ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ЯПОНИИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: КЛЮЧЕВЫЕ ЭТАПЫ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ.....	88
11. Adamova Farangizbonu Jamol kizi, Khalliyeva Gulnoz Iskandarovna THE CHARACTER ANALYSIS OF JACK IN THE NOVEL JACK RAYMOND.....	104

FILOLOGIYA

Bekposhsha Ahmedova-
Urganch davlat pedagogika instituti
o'qituvchisi

OGAHINYING “GULSHANI DAVLAT” ASARI LEKSIKASIDAGI ARABIY SO‘ZLAR TAHLILI

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.20641579>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Ogahiyning “Gulshani davlat” asari leksikasida uchraydigan ayrim arabiy soʻzlarning etimologik tahlili amalga oshirilgan. Ushbu oʻzlashma soʻzlarning tarqalish areali aniqlashtirilgan.

Kalit soʻzlar: oʻzlashma, leksika, etimologiya, leksik maʼno, til tarixi.

Бекпошша Ахмедова –

преподаватель Ургенчского государственного
педагогического института

АНАЛИЗ АРАБСКИХ СЛОВ В ЛЕКСИКЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ОГАХИ «ГУЛШАНИ ДАВЛАТ»

АННОТАЦИЯ

В этой статье был проведен этимологический анализ некоторых арабских слов, встречающихся в лексиконе работы Огахи “Гульшани давлат”. Ареал распространения этих заимствованных слов уточняется.

Ключевые слова: заимствование, лексика, этимология, лексическое значение, история языка.

Bekposhsha Ahmedova –

Lecturer at Urgench State Pedagogical Institute

AN ANALYSIS OF ARABIC WORDS IN THE LEXICON OF OGHIY'S WORK “GULSHANI DAVLAT”

ANNOTATION

In this article, an etymological analysis of some Arabic words found in the vocabulary of Ogahi's work “Gulshani davlat” was carried out. The area of distribution of these loan words is being clarified.

Key words: borrowing, vocabulary, etymology, lexical meaning, history of language.

KIRISH VA DOLZARBLIGI

Sof arabiy o'zlashmalar genezisi qadimgi arab tili bilan bog'lanadigan so'zlardir. Ular ma'lum fonetik o'zgarishlarga uchrab yoki uchramagan, asl fonetik qobig'ini saqlagan holda eski o'zbek tili davrida turli sabab va omillar tufayli (islom dini, arab madaniyati, o'zaro aloqalar v.b.) o'zbek tiliga o'zlashgan. Bu kabi so'zlar Ogahiy tarixiy asarlarida ko'plab uchraydi. Ijodkor ularni turli maqsadlarga bo'ysundirgan holda asar matnida mohirona qo'llaydi. Xususan, musajja' hosil qilish, shakldoshlikni (tajnis) yuzaga keltirish, ma'nodoshlikni (tanosub, ta'did) paydo qilish, tantanavorlikni ta'minlash kabi badiiy maqsadlar shular jumlasidandir. Quyida Ogahiy tarixiy asarlaridagi ayrim sof arabiy o'zlashmalar genetik nuqtayi nazardan tahlil va tadqiq qilinadi.

METODLAR VA O'RGANILISH DARAJASI

Tadqiqotda quyidagi usullardan foydalanildi:

- **Etimologik tahlil:** arab, semit va janubiy arab tillaridagi so'z ildizlari bilan qiyosiy o'rganish.
- **Leksikografik tahlil:** Eski o'zbek va zamonaviy o'zbek tilining izohli lug'atlaridan foydalanish.
- **Dialektologik qiyoslash:** Yaman, Marokash, Iroq, Suriya, Sudan kabi arab shevalaridagi muqobillarini solishtirish.
- **Matnshunoslik yondashuvi:** Ogahiyning "Riyozi-d-davla", "Firdavsul-iqbol", "Gulshani davlat" kabi asarlaridan olingan misollar asosida tahlil qilish.
- **Diniy manbaalarga tayanish:** Qur'oni Karim oyatlari va hadislardan foydalanish orqali semantik asoslarni ochib berish.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ulfat. Eski o'zbek tili va hozirgi o'zbek adabiy tili, o'zbek shevalarida keng qo'llanuvchi sof arabiy o'zlashma. Ushbu so'zning quyidagi ma'nolari mavjud: 1) rozilik; ittifoqlik, inoqlik; yaxshi ko'rish, mehr, muhabbat; 2) suhbat, ziyofatlarda doimiy birga bo'ladigan kishilar birligi, shunday kishilardan iborat bo'ladigan yig'in; ulfatchilik; 3) yig'in, ulfatchilikning har bir qatnashchisi, a'zosi; jo'ra; 4) suhbat, ziyofat uchun to'plangan (ikki va undan ortiq) shaxslar, ulardan har bir (bir-biriga nisbatan); 5) ko'chma ma'noda doim birga bo'luvchi narsa; sherik [1]. Eski o'zbek tiliga arab tilidan o'zlashgan sof arabiy o'zlashma so'z, hozirgi o'zbek tilida ulfatlashmoq, ulfatchilik kabi so'zlarning yasalishiga asos bo'lgan. Ogahiy tarixiy asarlarida birmuncha keng qo'llangan. Xususan, "Riyozi-d-davla"da o'qiymiz:

Xusho ulkim, shahining xizmatida

Vafo-u sidq oyinini tuzdi.

Berib xizmat yo'lida joni shirin,

Jahondin rishtayi **ulfat**ni uzdi. [2]

Ulfat so'zining genetik tahlili asosida quyidagi xulosalarga keldik. So'zning negizi arabiy 'alif [3]– biriktirmoq, ko'nikmoq, siqmoq, yopishmoq bilan bog'lanadi [4]. Ushbu asos islomdan oldingi adabiyotda ham keng istifoda etilgan. Xususan, "Shanfara"da wa '**alafu** wajha l-'ardi [5] – men er yuziga yopishib olaman misrasida yopishmoq ma'nosida qo'llangan. Islomgacha bo'lgan qabilalar she'riyatidan "Antara"da '**aliftu** s-suqma [6] – men kasallikka o'rganib qoldim misrasida o'rganib qolmoq ma'nosida qo'llanayotganini kuzatdik. Ushbu so'zni ayni do'st, yaqin hamsuhbat, ulfat ma'nosida ism asosli'lf shaklida "Shanfara"ning 47-misrasida mavjud. Chunonchi, wa '**ilfu** humumin - tashvishlarning tanish **do'sti** misrasida'lf ayni biz tahlil qilayotgan ulfat so'zining paydo bo'lishiga asos bo'lgan so'zdir. Qur'oni Karimning "Oli Imron" surasi 103-oyatida fa allafa bayna qulubi-kum – U qalblaringizni ulfat qildi [7]. Ushbu so'zning genezisi semit tilidagi alāp-u – bog'liq bo'lmoq, odatlangan, sadoqatli bilan bog'lanadi. Akkad tilida alāp-u, oromiyda 'lp, ibroniyda 'lp so'zlari ham ayni ma'noda qo'llangan. Keyingi davrda ushbu so'z arab tili va uning barcha shevalarida keng istifoda etila boshlangan. Xususan, yaman shevasida 'lf – o'rganib qolmoq, bog'lanib qolmoq, 'ulfa – ishonch [8], iroq shevasida wilf – yaqin do'st, kim bilandir do'stlashmoq [9], suriya arab shevasida wilf – yaqin do'st, wālaf – ko'nikish, odatlanib qolish [10], Janubiy Arabistondagi dofar shevasida mu'alif [11] tarzida qo'llanib, ishonchli do'st ma'nosini anglatadi.

Marokash shevasida wulf – odat, o'rganmoq, hassoniyda ālev – odatlanmoq, wālf – do'st ma'nosini anglatadi [12].

Albatta, ushbu o'rinda bir jihatni alohida ta'kidlash joizki, arab tilidagi 'lf semit tilidagi bir necha omonim so'zlarga bog'lanib bizni chalg'itishi mumkin. Chunonchi, semit tilida 'alp so'zi mavjud bo'lib, u minglab, juda ko'p [13] ma'nosini anglatadi. Qolaversa, ushbu so'zning yana bir omonimi mavjud bo'lib, u 'alp [14] – ho'kiz, katta shoxli jonzot ma'nosini anglatadi [15]. Ko'rinib turganidek, ular umuman biz tahlil qilayotgan 'lf uch undoshli asosga bog'lanmaydi. Demak, semit tilidagi p bilan yakunlanuvchi 'alp bilan arabiy 'lf ni farqlash zarur [16]. Shu o'rinda yana bir holat: arab tilida ikki undoshli lf/lp o'zaklarini tahlil qilayotgan 'lf bilan bog'liq ekanligi shubhasiz. Chunki u bog'lamoq, yig'moq, to'plamoq ma'nosini anglatuvchi lff(u) [17] so'zining mavjudligi fikrimiz isbotidir. Shuningdek, ayni lafif – yaqin do'st ism asosini ham 'lf bilan bog'lashimiz mantiqan to'g'ri bo'ladi.

Janubiy arab epigrafik tillaridan biri bo'lgan sabeyda lf – olomon, tirbandlik [18], lfy – uchrashmoq, topmoq ma'nosida qo'llanadi [19]. Qadimgi efiopt tillaridan biri bo'lgan geez tilidagi laffa / yālfef – o'rash, burash, aylantirish, yozish [20], efiosemit tillaridan biri bo'lgan tigredagi löffäfa, tigrindagi läfäfa, amxar tilidagi läffäfa – buramoq, bog'lamoq, ibroniydagi lāpāp, oromiydagi ləpāp, suryoniydagi lap, mandeydagi lup, akkad tilidagi lapāp-u – o'ramoq, bog'lamoq so'zlarini semit tilidagi 'lf – biriktirmoq, bog'lamoq asosining fonetik o'zgarishi va ma'no kengayishi natijasida paydo bo'lgan deyish mumkin.

Shuningdek, akkad tilidagi alāp-u – bog'lanib qolmoq, ulanmoq, oromiydagi 'lp – odatlanib qolmoq so'zlari ham ayni asosdandir. Uch undoshli asosdan iborat bo'lgan ibroniydagi lp' – to'plamoq [21], akkad tilidagi lapāt-u/labāt- lapān-u – birlashtirmoq, quchoqlamoq asosida arab tilidagi lf' – nimagadir yopishmoq, o'ziga tortmoq, quchoqlamoq hosil bo'lgan [22]. Ayni asos bilan bog'lagan holda arab tilidagi silf/salaf/uslu-at – qarindoshlik rishtasi so'zlarini izohlashimiz mumkin. Demak, salaf so'zi bilan ulfat so'zi ayni bir asosdan hosil qilingan va ular semit tilidagi 'lf o'zagi bilan bog'lanadi.

Salaf so'zi hozirgi o'zbek adabiy tilida, shuningdek, eski o'zbek adabiy tilida ham ajdodlar, o'zidan oldin o'tganlar, biror kimsadan ilgariroq o'tgan fikrdosh, hammaslak, hamkasb shaxslar [23] ma'nosini ifodalagan holda istifoda etiladi. Ogahiy tarixiy asarlarida ham salaf so'zini ayni ma'noda qo'llanganini ko'rishimiz mumkin. Chunonchi, "Firdavsu-l-iqbol"da o'qiymiz: Bahori xohishimiz bu man'ig'a chamanpardoz bo'lurkim, salotini moziy sunani va shuaro'i salaf da'big'a muvofiq bir kitob muzayyan bo'lsakim...[24] Ushbu o'rinda ham salaf avvalgi o'tgan ustozlar ma'nosini ifoda etmoqda. Aslida ushbu so'z yuqorida ko'rsatilganidek, 'ilf – bog'lamoq, biriktirmoq asosining ma'no kengayishi natijasida paydo bo'lgan.

Inson. Odamzod, bashar; har bir yakka shaxs, odam [25]. Eski o'zbek adabiy tili va hozirgi o'zbek tilida keng qo'llanuvchi sof arabiy o'zlashma. Eski o'zbek adabiy tili davrida o'zbek tiliga o'zlashgan. Asosi ins ekanligi ma'lum. Hozirgi o'zbek tilida insoniy, insongarchilik, insonparvar kabi so'zlarning yasalishiga asos vazifasini o'tagan. Ogahiy tarixiy asarlarida birmuncha keng qo'llanadi. Xususan, "Gulshani davlat"da o'qiymiz: Karimekim, karami omm muqtazosi bila afrodi **inson**din har kishinikim, sohibdavlat qilmoq istasa, saltanat taxtig'a mindirub, jahon mamolikining inoni ixtiyorin aning qabzayi iqtidorig'a topshirur [26].

Ushbu so'zning genezisini tahlil qilganda quyidagi xulosalar chiqarildi. So'zning asosi arabiy 'ins – odam, bashar farzandi, bashariyat hisoblanadi. Ayni damda o'zbek tiliga ushbu asos ham arab tilidan o'zlashgan va ins-jins juft so'zida qo'llanadi. Ushbu so'z arab tilida 'ins-ān shaklida qo'llanadi. Ko'pligi 'unas / ānās / nās [27]. Ko'plab manbalarda ruh, jin, iblisga nisbatan qarama-qarshi qo'yiladi. Xususan, Qur'oni Karimning ko'plab suralarida insan, nas tarzida bashar farzandlarida Allohning murojaati tarkibida uchramiz.

Ushbu so'zni islomdan oldingi arab adabiyotida ham ko'plab o'rinlarda uchratish mumkin. Chunonchi, "Shanfara"ning 60-misrasida wa 'in yaku 'insan mā ka-hā l-'inu yaf'alu - va agar u inson bo'lgan bo'lsa, lekin odam bunday qilmaydi [28] ushbu so'zni ayni biz tahlil qilayotgan shaklda uchramiz. Islomdan oldingi 'Abs qabilasi she'riyatida ham bu insan, nas so'zlari ko'p uchraydi [29]. So'zning genezisi semit va janubiy arab epigrafik tillaridan biri bo'lgan sabey tilidagi

‘ns / s ko‘plikda ‘ns asosi bilan bog‘lanadi [30]. Saf qoyatoshlari bitigida ham ‘ns [31], palmirda ‘yš [32] (ko‘plikda ‘nš-n), oromiyda ‘š, ibroniyda ‘š / ‘yš (ko‘plikda ‘nšy), finikiyda ‘š [33] (ko‘plikda ‘š-m), ugaritda nš-m, akkad tilida niš-ū/I [34], mehriyda ‘oms, efiop tilida ‘ens shaklida qo‘llanadi va inson, insoniy, bashar farzandi ma‘nolarini ifodalaydi.

Arab tili va arabiy shevalarda bugungi kunda ushbu so‘z juda keng tarqalgan. Xususan, adan shevasida uns [35] Janubiy Arabistondagi dofar shevasida ‘ns – kimgadir ishonmoq, kim bilandir do‘st tutinmoq [36] iroq shevasida ‘ins [37]– bashar farzandi (jinga nisbatan zidlanadi), suriya shevasida ‘ins [38], misr shevasida insān (ko‘plikda nās), sudan shevasida ‘insān, niger shevasida insāni – insonga oid, marokash shevasida nās, hassoniyda nās [39]– odam, shaxs, anəs – ishonchli do‘st, yaman shevasida insān; ‘ns [40]– kim bilandir do‘stlashmoq shaklida qo‘llanuvchi so‘zlar biz tahlil qilayotgan ‘ns asosi bilan bog‘liq. Demak, ins, inson, anas, munis, nas kabi so‘zlar bir asosdan hosil qilingan. Ayni anas – ishonchli do‘st saf qoyatoshlari bitigida wns shaklida qo‘llanib, ishonchli do‘st ma‘nosini ifoda etadi [41]. Shu shaklda zamonaviy arab tili ayrim shevalarida ham ushbu so‘zni uchratishimiz mumkin. Chunonchi, yaman shevasida wānis – do‘st, ulfat (< ‘anis) (muzakkar jinsda), ānisah [42]– dugona (muannas jinsda); suriya shevasida wannas [43]– ulfatlashmoq, marokash shevasida wunnəs, hassoniyda wənnəs [44]– do‘st bilan suhbatlashmoq so‘zlari fikrimiz isboti bo‘la oladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Ogahiy tarixiy asarlari leksikasida arabiy o‘zlashmalar, xususan, sof arabiy o‘zlashmalar alohida o‘rin va ahamiyat kasb etadi. Ularni ijodkor ma‘lum badiiy maqsadga bo‘ysundirgan holda istifoda etadi. Ularning genezisini aniqlash esa ijodkorning bu maqsadlarini oydinlashtiradi. Ushbu tahlillar etimologik lug‘atlarni qimmatli ma‘lumotlar bilan boyitishi shubhasiz.

Iqtiboslar/References/Сноски

1. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. IV tom. –T.: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. 2008. –B. 282.
2. Мухаммад Ризо Эрнийезбек ўғли Огахий. Асарлар. IV жилд. Риёзу-д-давла. Нашрга тайёрловчи А.Ўрозбоев. – Тошкент. Шарқ. 2020. – Б.. 183.
3. Гиргас В. Словарь к арабской хрестоматии и Корану. Казань, 1881. –С. 27.
4. Kasimirski A. de Biderstein. Dictionnaire Arabe-français. T.1,2. Paris, 1860. –P. 46-47.
5. Крачковский И.Ю. Шанфара. Песнь пустыни // Восток, кн. 4-я. М.-Л., 1924. –С. 61.
6. Полосин В.В. Словарь поэтов племени Абс. Вв. М., Восточная литература, 1995. –С. 36.
7. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. 1-juz. T., Sharq. 2008. –B. 378.
8. Piamenta M. dictionary of Post-Classical Yemeni Arabic. Leiden. – N.Y. – Kobenhavn – Köln. 1990. –P. 11.
9. Galal al-Hanafi l-Bagdadi. Mu‘g‘amu l-lug‘at l-‘āmmiyati l-bag‘dādiya. G. I-II. Bagdad. 1978. –P. 272.
10. Массарани М., Сегаль В.С. Арабско-русский словарь сирийского диалекта. М., 1978. – С. 518, 528.
11. Südarabische Expedition. Bd. X. Der Vulgärabische Dialekt im Dofâr von N.Rhodokanakis. Wien. 1911.
12. Taine-Cheikh C. Dictionnaire Hassāniyya-Français. Vv. I-III. Libr. orient. Paul Geuthner. Paris. 1988-1989. –P. 25.
13. Cohen D. Dictionnaire des raciness sémitiques ou attestées dans les langues sémitiques, éd. Mouton. La Hayre – Paris, 1970-1999. –P. 21.
14. Fronzaroli P. Studi sul lessico commune semitico. Rendiconti della Classe di Scienze morali, storiche e filologiche. Ser. VIII, vol. XIX, fasc. 7-12; ser. VIII. vol. XX., fasc. 3-16; ser. VIII, vol. XXIII, fasc. 7-12. –P. 28

15. Militarev A. – Kogan L. Cj Semitic Etymological Dictionary. Vol. 1. Anatomy of Man and Animals. Ugarit-Verlag. Münster, 2000; vol. II. Animal Names. Ugarit-Verlag. Münster, 2005. –P. 6.
16. Белова А.Г. Сравнительно-исторический аспект многозначности корнеслова арабского языка. ИВ РАН. М., 2004.
17. Kasimirski A. de Biderstein. Dictionnaire Arabic-français. T.1,2. Prais, 1860. –P. 1007.
18. Biella J.C. Dictionary of Old South Arabic. Sabaean Dialect. Chico, CA. 1982. –P. 262.
19. Beeston A., Ghul M., Müller W., Ryckmans J. Sabaic Dictionary (English-French-Arabic). édit. Peeters / Librairie du Liban. Louvain-la-Neuve / Beyruth, 1982. –P. 82.
20. Leslau W. Comparative Dictionary of Ge'ez. Weisbaden, 1987. –P. 306-307.
21. Kæhler L., Baumgartner W. Lexicon in Veteris Testamenti Libros, édit. E/J. Brill. Leiden, 1958. –P. 484.
22. Kasimirski A. de Biderstein. Dictionnaire Arabic-français. T.1,2. Prais, 1860. –P. 1011.
23. O'zbek tilining izohli lug'ati. IV tom. –T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 2008. –B. 427.
24. Шермухаммад Авазбий мироб ўғли Мунис, Муҳаммад Ризо Эрнийезбек ўғли Огаҳий. Асарлар. II жилд. 1-китоб. Фирдавсу-л-икбол. Нашрга тайёрловчи И.Бекчонов, Н.Полвонов. – Тошкент. Шарқ. 2019. – Б. 48-49.
25. O'zbek tilining izohli lug'ati. II tom. –T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 2006. –B. 63.
26. Муҳаммад Ризо Эрнийезбек ўғли Огаҳий. Асарлар. VI жилд. Гулшани давлат. Нашрга тайёрловчи А.Ўрозбоев. – Тошкент. Шарқ. 2019. – Б. 3.
27. Гиргас В. Словарь к арабской хрестоматии и Корану. Казань, 1881. –С. 35., Kasimirski A. de Biderstein. Dictionnaire Arabic-français. T. 1. Prais, 1860. –P. 60-62.
28. Jacob G. Schanfara-Studien. 1 und 2. Teil. München, 1914-1915. –P. 21.
29. Полосин В.В. Словарь поэтов племени Абс. Вв. М., Восточная литература, 1995. –С. 39-40.
30. Beeston A., Ghul M., Müller W., Ryckmans J. Sabaic Dictionary (English-French-Arabic). édit. Peeters / Librairie du Liban. Louvain-la-Neuve / Beyrouth, 1982. –P. 6.
31. Winnet F.W., harding G.I. Inscriptions from Fifty Safaitic Cairns. Toronto – London, 1978. 3720, № 237. –P. 56.
32. Cohen D. Dictionnaire des raciness sémitiques ou attestées dans les langues sémitiques, éd. Mouton. La Hayre – Paris, 1970-1999. –P. 26.
33. Zammit M.R. Comporative Lexical Study of Qur'anic Arabic. Leiden – Boston – Köln, Brill, 2002. –P. 81.
34. Kæhler L., Baumgartner W. Lexicon in Veteris Testamenti Libros, édit. E/J. Brill. Leiden, 1958. –P. 68.
35. Habaka J. Feghali. Arabic Adeni Reader (Yemen). Ed. by Alan S. Kaye. Dunwoody Press (USA), 1990. –P. 263.
36. Südarabische Expedition. Bd. X. Der Vulgärabische Dialekt im Dofâr von N.Rhodokanakis. Wien. 1911.
37. Galal al-Hanafi l-Bagdadi. Mu'g'amu l-lug'at l-'āmmiyati l-bag'dādiya. G. I-II. Bagdad. 1978. –P. 342.
38. Массарани М., Сегаль В.С. Арабско-русский словарь сирийского диалекта. М., 1978. – С. 53.
39. Taine-Cheikh C. Dictionnaire Hassāniyya-Français. Vv. I-III. Libr. orient. Paul Geuthner. Paris. 1988-1989. –P. 31.
40. Behnstedt P. Die nordjemenitischen Dialekte. T. I. Atlas. T. 2. Glossar. Weisbaden, 1985-1996. –P. 43.
41. Littman E. Thamud und Safa. Lpz., 1940. –P. 130.
42. Piamenta M. Dictionary of Post-Classical Yemeni Arabic. Leiden. – N.Y. – Kobenhavn – Köln. 1990. –P. 14-15.

43. Массарани М., Сегаль В.С. Арабско-русский словарь сирийского диалекта. М., 1978. – С. 529.
44. Taine-Cheikh C. Dictionnaire Hassāniyya-Français. Vv. I-III. Libr. orient. Paul Geuthner. Paris. 1988-1989. –Р. 36.

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

3 JILD, 6 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

TOM 3, HOMEP 6

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 3, ISSUE 6

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадqiqот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000